

CEĻĀ UZ SALIEDĒTU SABIEDRĪBU EIROPĀ: LATVIJAS GALVENAIS UZDEVUMS

Starptautiska konference
Rīga, Latvija, 1998. gada 4.–5. maijs
Konferences ziņojums

BUILDING AN INCLUSIVE SOCIETY FOR EUROPE: THE CHALLENGE FACING LATVIA

An international conference

Riga, Latvia, May 4-5, 1998

Conference Report

НА ПУТИ К СПЛОЧЕННОМУ ОБЩЕСТВУ В ЕВРОПЕ: ГЛАВНАЯ ЗАДАЧА ЛАТВИИ

Международная конференция

Рига, Латвия, 4-5 мая 1998 года

Сообщение конференции

CEĻĀ UZ SALIEDĒTU SABIEDRĪBU EIROPĀ: LATVIJAS GALVENAIS UZDEVUMS

Starptautiska konference
Rīga, Latvija, 1998. gada 4.–5. maijs
Konferences ziņojums

BUILDING AN INCLUSIVE SOCIETY FOR EUROPE: THE CHALLENGE FACING LATVIA

An international conference
Riga, Latvia, May 4-5, 1998
Conference Report

НА ПУТИ К СПЛОЧЕННОМУ ОБЩЕСТВУ В ЕВРОПЕ: ГЛАВНАЯ ЗАДАЧА ЛАТВИИ

Международная конференция
Рига, Латвия, 4-5 мая 1998 года
Сообщение конференции

1998

UDK 327(474.3)(063)
Ce270

Priekšvārds	5
Konferences ziņojums	6
Nils Muižnieks	
Latvijas tauta 100 gadu laikā	18
Rasma Kārklīņa	
Foreword	23
Conference Report	24
Nils Muižnieks	
The People of Latvia in this Century	37
Rasma Kārklīņa	
Предисловие	43
Сообщение конференции	44
Нилс Муїжниекс	
Народ Латвии за 100 лет	58
Расма Карклия	

CEĻĀ UZ SALIEDĒTU SABIEDRĪBU EIROPĀ: LATVIJAS GALVENAIS UZDEVUMS
Konferences ziņojums. – Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1998. – 64 lpp.

Šis izdevums ir konferences materiālu apkopojums. Konference “Celā uz saliedētu sabiedrību Eiropā: Latvijas galvenais uzdevums” notika Rīgā 1998. gada 4. un 5. maijā. To organizēja Eiropas Komisijas delegācija Latvijā un Latvijas Ārpolitikas institūts.

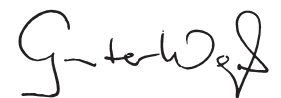
Konference uzrunāja plašu klausītāju auditoriju, ko veidoja dažādi Latvijas sabiedrības pārstāvji. Tā tika translēta radio un plaši atspoguļota masu saziņas līdzekļos. Ceram, ka arī šī publikācija veicinās diskusijas turpināšanos un saliedētas, vienotas sabiedrības veidošanos Latvijā. Viena no nākotnei veltīto diskusiju tēmām, protams, bija iespējamā Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai.

Tā kā Latvijas sabiedrības integrācija un vēlme iestāties Eiropas Savienībā ir Latvijas iekšpolitikas un ārpolitikas galvenās prioritātes, konference tika sarīkota ļoti piemērotā laikā: brīdī, kad Latvijas Naturalizācijas pārvalde publicēja sava pētījuma ziņojumu “Celā uz pilsonisku sabiedrību”, un valdība un Saeima spēra drosmīgu soli, uzsākot jaunā pilsonības likuma apspriešanu, kas nu jau ir pieņemts, kaut gan tā stāšanās spēkā vēl ir atlikta. Mēs esam pārliecināti, ka šī konference deva ieguldījumu saliedētas sabiedrības veidošanā valstī, kas tikai 1991. gadā atguva savu neatkarību un joprojām cīnās ar svešo varu atstāto gadsimtu slogu, jo īpaši ar nesenā padomju režīma piecdesmit gadu sekām. Konferencē piedalījās varāk nekā 600 cilvēku no dažādiem Latvijas rajoniem un pilsētām, kā arī eksperti no ES dalībvalstīm. Jo īpaši mūs iepriecināja daudzo jauniešu aktīvā līdzdalība debatēs.

Mēs esam pārliecināti, ka šī konference un konferences materiāli, kā arī daudzās nevalstiskās organizācijas, masu mediji un citas jau iedibinātas demokrātiskās institūcijas arī turpmāk veicinās labāku izpratni par Latvijas skaidro nākotnes izvēli: nostiprināt valsts vienotību, lai izveidotu saliedētu sabiedrību, izvairoties no iekšējām nesaskaņām, un reintegrēties demokrātiskajā pasaules sabiedrībā, integrējoties Eiropas kopienas tautās.

Atis Lejiņš,
Latvijas Ārpolitikas institūta
direktors

Gunters Veiss,
vēstnieks, Eiropas Komisijas
delegācijas Latvijā vadītājs

CELĀ UZ SALIEDĒTU SABIEDRĪBU EIROPĀ: LATVIJAS GALVENAIS UZDEVUMS

Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā un Latvijas Ārpolitikas institūta
organizētā starptautiskā konference

Rīga, Latvija
1998. gada 4.–5. maijs

Konferences ziņojums

Galvenais ziņotājs
Nils Muižnieks,
Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra direktors

I. Ievads

1998. gada 4. un 5. maijā Rīgā Eiropas Komisijas delegācija Latvijā un Latvijas Ārpolitikas institūts organizēja konferenci “Celā uz saliedētu sabiedrību Eiropā: Latvijas galvenais uzdevums”. Konferences mērķis bija dot ieguldījumu dialogā par sociālo integrāciju Latvijā un analizēt šo procesu Eiropas Savienības (ES) pilsonības skatījumā un pamatojoties uz ES dalībvalstu pieredzi. Konferencē piedalījās vairāk nekā 600 dalībnieku, starp tiem studenti, minoritāšu pārstāvji, valsts amatpersonas un diplomātiskie darbinieki.

Konferenci atklāja Latvijas Republikas prezidents Guntis Ulmanis un Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā vadītājs, vēstnieks Gunters Veiss. Prezidents G. Ulmanis uzsvēra un iztirzāja trīs konferences pamattēmas: Latvija, saliedēta sabiedrība un Eiropa. Vairāki nozīmīgi pavērsieni Latvijas vēsturē ir notikuši tieši maija sākumā: piemēram, Satversmes sapulces sasaukšana 1920. gadā un neatkarības pasludināšana 1990. gadā. Atsaucoties uz Eiropas prasībām 21. gadsimtā, Valsts prezidents aicināja izstrādāt jaunu, mūsdienīgāku konstitūciju, kas spētu apvienot visu Latviju, precīzāk sabalansētu likumdošanas un izpildvaras attiecības un ietvertu cilvēktiesību deklarāciju.

Prezidents G. Ulmanis uzsvēra, ka saliedētā sabiedrībā neviens nejūtas lieks, ikviens tās loceklis apzinās savas saknes, un katra cilvēka talants un spējas kalpo sabiedrības kopējam labumam. Pilsonības likums tiek “atvērts”, pieņemot likuma grozījumus un atceļot naturalizācijas “logu sistēmu”. Tomēr jādoma ne vien par aktīvu pilsonības politiku, bet arī par mūsdienīgām metodēm, kā stiprināt pilsonisku sabiedrību ar izglītības un valodas politiku, kā veicināt mazā un vidējā biznesa attīstību, turpināt politisko partiju finansu reformu un nodrošināt informācijas izplatīšanos.

Prezidents G. Ulmanis atzīmēja, ka Eiropai pavērās jauni apvēršņi jau pirms 10 gadiem, krītot Berlīnes mūrim un sabrūkot komunismam. Nesenais lēmums ieviest kopēju Eiropas valūtu būs jauns vienotības simbols ES valstīm, kas vēl vairāk saliedēs sabiedrību. Latvijai pilnībā jāizprot pamatvērtības, uz ko balstās šīs pārmaiņas. Vienlaicīgi prezidents G. Ulmanis uzsvēra, ka integrēšanās Eiropas Savienībā ir eiropeisks ceļš, kā pārvarēt Latvijas okupācijas sekas.

Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā vadītājs, vēstnieks Gunters Veiss norādīja uz izdevīgo konferences rīkošanas laiku, kas sakrīt ar Latvijas neatkarības atjaunošanas gadadienu, “Eiropas nedēļas” sākumu un intensīvajām diskusijām par Latvijas sabiedrības integrāciju. Vēstnieks G. Veiss akcentēja to, ka Latvija vienmēr ir bijusi daudzietniska un multikulturāla valsts Eiropā, tomēr lielas nepilsoņu daļas iekļaušana sabiedrībā ir jauns uzdevums. Lai gan Eiropas vēsture ir pretrunu pilna, mēs varot mācīties no ES dalībvalstu līdzaspastāvēšanas pieredzes. Vēstnieks G. Veiss iepazīstināja ar Eiropas pilsonības koncepciju, kura nebūt neaizstās nacionālās pilsonības koncepciju, bet gan papildinās to, paplašinot priekšstatus par kopīgām tiesībām un pienākumiem, radot vēl papildu bāzi Eiropas drošībai un uzplaukumam.

II. Latvija: pagātne un tagadne

Ilinoisas universitātes Čikāgā politisko zinātņu profesore Rasma Kārklīņa sasaistīja Latvijas demogrāfisko vēsturi ar pašreizējām problēmām, atzīmējot, ka “pagātnes demogrāfiskie procesi ietekmē Latviju arī šodien, radot būtisku bāzi etnopolitiskajām problēmām”. Izņemot daļēji Igauniju, neviena cita Eiropas valsts nav piedzīvojusi tādu demogrāfisko likteni kā Latvija. Sakarā ar zaudējumiem karā, deportācijām uz Sibīriju, bēgšanu uz Rietumiem un zemo pēckara dzimstību latvieši iedzīvotāju skaita ziņā nav sasnieguši 1935. gada līmeni. Arī minoritāšu sastāvs ir radikāli mainījies pēdējā gadsimtā: vācbaltiešu minoritātes piespiedu repatriācija uz nacistisko Vāciju, ebreju un lielas daļas čigāņu kopienas iznīcināšana holokaustā un kolonistu, galvenokārt krievu, masveida iepludināšana pēckara gados.

Kā apgalvo profesore R. Kārklīņa, “padomju režīms īstenoja apzinātu internacionālizācijas politiku pēc komunālā dzīvokļa modeļa, kur cilvēki pret savu gribu bija spiesti dzīvot kopā. Šī pieeja ir tiešs Eiropas integrācijas modeļa pretmets, kas ir brīvprātīgs un vērst uz visu pušu interešu ievērošanu”. Jau minēto demogrāfisko procesu dēļ latvieši lielā mērā tika padarīti par minoritāti ne vien skaitliski, bet arī kultūras un politiskās varas ziņā. Cittautieši joprojām saglabā savu skaitlisko pārsvaru lielākajās pilsētās un daudzās darbavietās, un viņu latviešu valodas neprasme nereti spiež latviešus, lai sazinātos, runāt krieviski.

Kopš neatkarības atgūšanas demogrāfiskā situācija ir atkal mainījusies līdz ar cittautiešu daļas izbraukšanu no Latvijas un pieaugošajām dzimstības līmeņa atšķirībām. Patlaban latvieši veido 57% no iedzīvotāju kopskaita un 64% no skolēnu un jaundzimušo skaita. Demogrāfiskajām kustībām sekoja lingvistiskās pārmaiņas, jo latviešu

valodas sabiedrisko funkciju atjaunošanā ir panākts zināms progress.

Pēc demogrāfisko procesu vēsturiskā pārskata konferences dalībnieki pievērsās šodienas Latvijas un Eiropas mēroga jautājumiem. Latvijas Naturalizācijas pārvaldes direktore Eīzenija Aldermane pastāstīja konferences dalībniekiem par plaša apjoma pētniecības un rīcības programmas "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību" rezultātiem. Projektu izstrādāja darba grupa, ko veidoja pārstāvji no valdības, nevalstiskām organizācijām un starptautiskām organizācijām, kas darbojas Latvijā. Šo projektu, ko finansēja ziedotāji no ārzemēm, koordinēja Naturalizācijas pārvalde. Projekts sastāvēja no vairākām daļām: fokusu grupu pētījumi par pilsoņu un nepilsoņu uzskatiem pilsonības, valodas un izglītības politikā; kvantitatīva 1500 pilsoņu un 1500 nepilsoņu aptauja par minētajām tēmām; ekspertu viedokļu izziņāšana; etnisko attiecību regulējošās likumdošanas juridiska analīze un pilsonības problēmu atspoguļošanas satura analīze masu saziņas līdzekļos. Vienlaicīgi Naturalizācijas pārvalde sarīkoja skolēnu konkursu par pilsonības tēmu un četras reģionālas konferences pētījumu rezultātu apspriešanai.

E. Aldermanes runai sekoja paneldiskusija ar prominentu ekspertu piedalīšanos par nacionālā aptaujas projekta rezultātiem. Diskusiju vadīja nedēļas avīzes "Fokuss" galvenais redaktors Ainārs Dimants, kurš iztaujāja diskusijas dalībniekus par aptaujas secinājumiem. Atbilstu spektrs bija samērā plašs, taču vairāki runātāji izteica līdzīgus viedokļus.

Vairākas raksturierzīmes apvieno visus Latvijas iedzīvotājus, neraugoties uz to pilsonības statusu vai etnisko izcelsmi. Visi iedzīvotāji cīnās par izdzīvošanu grūtajā ekonomikas pārejas posmā, sastopoties ar ļoti skarbiem sociālekonomiskiem apstākļiem. Turklāt vairākums izjūt atsvešināšanos no valdības un ir kļuvuši sociāli un politiski pasīvi. Tai pašā laikā visus vieno piederības sajūta Latvijai, kopīgas vērtības, atziņa, ka visiem jāprot latviešu valoda un cerības uz vieglāku nākotni ES sastāvā.

Kā nozīmīgākos faktoros, kas šķir Latvijas iedzīvotājus, var minēt pagātnes pretrunīgos vērtējumus, vēl joprojām sliktās latviešu valodas zināšanas daudzu cittautiešu vidū un atšķirīgu izpratni par sociālās integrācijas būtību. Turklāt nepilsoņu nespēja piedalīties svarīgu lēmumu pieņemšanā un negatīvie, ārkārtīgi kritiskie noskaņojumi, kas dominē viņu vidū un krievu masu mēdiju lielākajā daļā, nav izprotami daudziem pilsoņiem, it īpaši latviešiem, kam ir svešas problēmas, ar ko saskaras daudzi viņu līdzcilvēki nepilsoņi. Arī latvieši un pārējie pilsoņi nebūt nav vienoti latviešu valodas prasēm vai augstā pilsoniskas apziņas līmenī, tas kavē integrācijas paātrināšanos.

Vairāki diskusijas dalībnieki akcentēja izglītības būtisko lomu integrētas pilsoniskas sabiedrības attīstībā. Daži runātāji bija ļoti kritiski noskaņoti pret skolu sistēmu, kas nespēj nodrošināt pienācīgu latviešu valodas apguvi un ieinteresēt jauniešus nepilsoņus censties iegūt pilsonību. Lielas grūtības rada objektīvu Latvijas vēstures mācību grāmatu trūkums krievu valodā. Bez tam priekšlikumi izdarīt grozījumus likumdošanā, kas regulē valodas un izglītības politiku, ir izraisījuši nedrošības sajūtu.

Daži runātāji apgalvoja, ka iedalījumam paaudzēs arī ir liela nozīme, uzsverot, ka jaunieši var vieglāk atrast kopēju valodu, ka viņi ir atvērtāki cits citam, apkārtējai

pasaulei un Eiropai. Vairākkārt konferences laikā izskanēja viedoklis, ka pagātnei gan nedrīkstot ignorēt, tomēr neesot vērts pie tās kavēties. Ceļš uz nākotni ejams, cienot daudzu identitāšu līdzspastāvēšanu un veicinot to iesaistīšanos valsts dzīvē un dialogā. Vairāki runātāji ierosināja nodibināt valdības institūcijas, kas būtu atbildīgas par integrācijas procesa vadīšanu un veicināšanu.

III. ES dalībvalstu un Igaunijas pieredze

Konferences pirmajā dienā vies eksperti ziņoja par vairāku Eiropas valstu pieredzes pētījumiem. Pieredzes apmaiņas mērķis bija padziļināt Latvijas pašmāju diskusijas par sociālo integrāciju, sniedzot ieskatu citu ES valstu pieredzē. Priekšlasījumi bija par divvirzienu migrāciju Zviedrija–Somija–Zviedrija, progresīvo integrācijas politiku Holandē, Itāliju/Austriju–Tiroli, kā arī Igauniju (salīdzinājumā ar Latviju). Tālāk sniegts referātu izklāsts, akcentējot Latvijas situācijai visbūtiskāko.

Zviedrijas delegācijas Ziemeļu Padomes bijušais ģenerālsēkretārs Bertis Isaksons stāstīja par Zviedrijas un Somijas vēsturi. Septiņus gadsimtus abas šīs valstis ietilpa vienotā karalistē, un abas ir piedzīvojušas apjomīgu divvirzienu migrāciju. Patlaban katrā no šīm valstīm dzīvo samērā liela otras nācijas minoritāte, kas ir abpusējā uzmanības lokā. Šis faktors gan satuvina abas tautas vienu otrai, bet, atklāti runājot, mēdz būt arī cēlonis kritikai, kas brīžiem atskan no abām pusēm.

Tomēr Ziemeļvalstu kopīgie pūliņi ir veicinājuši vienlīdzību un sadarbību starp pamatnāciju un minoritāti gan Zviedrijā, gan Somijā, kā arī starp abām valstīm. Kopējais Ziemeļvalstu darba tirgus ļauj to pilsoņiem strādāt un apmesties uz dzīvi bez darba atļaujas vai pastāvīgas dzīvesvietas atļaujas. Ziemeļvalstu Pasu savienība ļauj Ziemeļvalstu pilsoņiem ceļot, neuzrādot pasas. Saskaņā ar Ziemeļvalstu sociālās nodrošināšanas konvencijas noteikumiem Ziemeļvalstu pilsoņi neatkarīgi no valstiskās piederības saņem vienādas sociālās garantijas. Ziemeļvalstu valodas konvencija nodrošina Ziemeļvalstu pilsoņiem tiesības valsts iestādēs runāt savā dzimtajā valodā. Un visbeidzot, ārvalstniekiem, kuri nodzīvojuši Ziemeļvalstīs trīs gadus, ir tiesības vēlēties un tikt ievēlētiem pašvaldību vēlēšanās.

Zviedru valoda ir otra oficiālā valoda Somijā, savukārt Zviedrija ir paveikusi daudz, lai veicinātu somu minoritātes integrāciju un kultūras tiesības, ieskaitot pamatnācijas un minoritātes valodas mācīšanu, kā arī valsts atbalstu minoritātes kultūrai, saziņas līdzekļiem un sociālajām aktivitātēm. Vienlaicīgi Zviedrijas valdība apsver iespēju ratificēt Eiropas Padomes dokumentus par minoritāšu tiesībām.

Holandes Iekšlietu ministrijas vecākais padomnieks Valters Palms pastāstīja, ka migrācijai uz Holandi ir sena vēsture: politiskie bēgļi, migranti no kādreizējām Holandes kolonijām, darba migranti no Dienvidēiropas, Turcijas un Marokas. 1979. gads bija pagrieziena punkts Holandes integrācijas politikā, kad Holandes valdības politikas zinātniskā padome publicēja ziņojumu, kur norādīja, ka darba

migranti vairs neatgriežas savās izcelsmes zemēs un valdībai jāsāk veidot minoritāšu politiku. Vēlāk izstrādātais politikas modelis aicināja atcelt ierobežojumus minoritātēm izglītībā, darba tirgū un apdzīvojamās platības iegūšanā, kā arī cīnīties pret aizspriedumiem, diskrimināciju un emancipāciju. Palma kungs salīdzināja integrāciju ar divvirzienu ielu gan vairākumam, gan minoritātēm. Imigrantiem jāapgūst holandiešu valoda, bet visām skolām savukārt jā māca multikulturālisms. Kopš 1985. gada visiem nepilsoņiem, kas nodzīvojuši Holandē piecus gadus, ir pasīvās un aktīvās vēlēšanu tiesības vietējās varas līmenī.

Palma kungs norādīja, ka politiku jāorientē uz nākotni. Tai jā sastāv no vairākām pakāpēm: problēmas definēšana, daudzizvēles modeļu piedāvāšana, mērķu uzstādīšana, rezultātu apkopošana un politikas grozīšana laika gaitā. Holandē minoritāšu politiku koordinē Iekšlietu ministrija, kas izmanto zinātniskus pētījumus procesa vadīšanai, iesniedz ikgadējus ziņojumus parlamentā un vada Nacionālā dialoga padomi. Tā nerisina ikdienas problēmas, bet, nosakot stratēģiju, paaugstina minoritāšu politikas efektivitāti un rada platformu minoritāšu prasību realizēšanai.

Dienvidtiroles Etnisko grupu institūta profesors Kristofs Pans iepazīstināja ar Dienvidtiroles pieredzi. Dienvidtirole ir bijušās Austrijas impērijas sastāvdaļa, kas 1919. gadā tika iekļauta Itālijā. Dienvidtirolē 2/3 iedzīvotāju dzimtā valoda ir vācu valoda, 1/4 — itāļu, bet apmēram 4% runā ladīniski. Dienvidtiroles gadījums ir nesen nokļuvis uzmanības lokā, jo tas ir rets piemērs sekmīgai minoritāšu adaptācijai teritoriālās autonomijas ietvaros.

Itālijas fašistiskais režīms centās “itālistot” šo provinci. Pēc Otrā pasaules kara valdība pūlējās to pievienot kaimiņu provincei, ko gandrīz pilnībā apdzīvoja itāļi. Uz šī vēsturiskā fona Austrija ierosināja Dienvidtiroles jautājumu Apvienotajās Nācijās, un aktivisti organizēja vairākus uzbrukumus. Tad Itālija izstrādāja pasākumu kompleksu, kas tika īstenots no 1971. gada līdz 1992. gadam, kad Austrija informēja ANO, ka jautājums ir atrisināts.

No pasākumiem, kas ietilpst šai kompleksā, varētu minēt sekojošos: Dienvidtiroles vietējās varas pilnvaru ievērojama paplašināšana, vācu valodas kā otras oficiālās valodas atzīšana līdztekus itāļu valodai visās valsts iestādēs, administratīvo postņu taisnīga sadale visu trīs etnisko grupu pārstāvjiem, vidējās izglītības nodrošināšana dzimtajā valodā, iespēja uztvert radiopārraides no kaimiņvalsts vācu valodā un augstākās izglītības iegūšana Austrijā. Valsts politikai atbalstu sniedz plašs nevalstisko organizāciju tīkls un plaukstoša tautsaimniecība.

Profesors Pans akcentēja arī dažas Dienvidtiroles pieredzes īpatnības. Pirmkārt, strīda sekmīgu atrisinājumu veicināja tas, ka politika nesastāvēja no atsevišķi izolētiem soļiem, to veidoja 137(!) pasākumu komplekss, ko pieņēma vienprātīgi. Daži pasākumi, piemēram, taisnīgas pārstāvniecības nodrošināšana administratīvajās struktūrās tika īstenota ļoti ilgā pārejas posmā (35 gadi!), lai novērstu jaunas netaisnības. Un visbeidzot, ekonomiskie spēki ir padarījuši divvalodību par neizbēgamu nepieciešamību ne vien “*de iure*”, bet arī “*de facto*”.

Igaunijas starpterniskās sadarbības ministres padomnieks Rafiks Grigorijans stāstīja par jaunām tendencēm valsts integrācijā un minoritāšu politikā. Svarīgs pavērsiens Igaunijas integrācijas politikā notika 1997. gadā, kad tika iedibināts jauns postenis — etnisko attiecību ministrs bez portfeļa, kam sekoja Igaunijas nacionālās integrācijas programmas apstiprināšana Ministru Kabinētā 1998. gadā. Viņaprāt, vēl nesenā pagātnē nebija nepieciešamo priekšnosacījumu šādas programmas radīšanai, un bija vajadzīgs laiks, lai atzītu problēmas pastāvēšanu.

Integrācijas “tēzēs” izteikts aicinājums “krasi samazināt to cilvēku skaitu, kam nav noteiktas pilsonības, panākt reālu lūzumu valsts valodas apgūvē un iesaistīt cittautiešus Igaunijas sabiedriskajā dzīvē”. Integrācijas politikā īpaša vērība jāpievērš bērniem un jauniešiem, un Igaunijas izglītības sistēmai kā svarīgākajam integrācijas realizētājam. Tēzēs vēl izskan aicinājums mazināt cittautiešu reģionālo izolāciju. R. Grigorijans piezīmēja, ka integrācijas uzdevumam piemīt sociāli ekonomisks raksturs, jo bezdarbs cittautiešu vidū ir divreiz lielāks nekā igauņiem.

Grigorijana kungs uzsvēra, ka integrācijas politika prasa informētību, toleranci un ilglaicīgu perspektīvu, bet visvairāk — politisku gribu. Ne mazāk svarīgi: integrācijas politikai nepieciešami arī lieli finansiāli resursi. Igaunu valodas mācīšanai cittautiešiem vajadzīga liela resursu mobilizēšana. Šīs programmas finansējums vēl joprojām netiek izmantots efektīvi. Turklāt līdz šim eksperti ir ziedojuši savu laiku un strādājuši, starpternisko attiecību ministra atbalstīti, taču tas nevar turpināties bezgalīgi.

Latvija var mācīties no Igaunijas un ES dalībvalstu pieredzes. Pirmkārt, Ziemeļvalstu un Dienvidtiroles pieredze liecina, ka labas kaimiņattiecības un reģionālā sadarbība var veicināt iekšējo integrāciju un mierīgu līdzāspastāvēšanu. Otrkārt, integrācija ir ilgtermiņa projekts, taču, ja reiz atzīta problēmas pastāvēšana un izstrādāti risinājuma varianti, ir iespējams apzināti vadīt šos procesus. Treškārt, nedrīkst ignorēt integrācijas sociāli ekonomiskos aspektus, tostarp nodarbinātības politiku un reģionālo attīstību. Un vēl: integrācijas un kultūras attīstībai ir vajadzīgi ievērojami finansiālie un institucionālie resursi.

IV. Integrācija Eiropas Savienībā, ES pilsonība un Latvija

Eiropas Komisijas Starpternisko attiecību departamenta direktors Eindžels Vinass iztīrāja “pievienošanās ES un tās ārējo un liberalizējošo ietekmi”. Dr. Vinass apgalvoja, ka, “no vēsturiskās perspektīvas raugoties, pievienošanās ES ir devusi lielu ieguldījumu Rietumeiropas valstu un tautu gadsimtiem ilgo politisko un sociālo naidīgo attiecību izskaušanā, jo tās tradicionāli balstījās uz naidu, nedraudzīgumu un nacionālajām tieksmēm pēc hegemonijas”. Sadarbība starp kādreiz nāvīgiem ienaidniekiem ES ietvaros ir “apzināts mēģinājums atbrīvot mūsu tautas no pārmantotajām pagātnes važām”. Viņaprāt, ES ir pārtapusi par “drošības savienību”, kur spēka pielietošana vai tā draudi kā starpternisko attiecību regulēšanas mehānisms vairs nepastāv. ES ir panākusi,

ka nacionālās valstis brīvprātīgi atsakās no dažiem nacionālās suverenitātes specifiskajiem aspektiem par labu ES politiskajām struktūrām. Šīs struktūras ir dibinātas saskaņā ar Kopienas likumu, tās atbalsta plašs institūciju tīkls, kur komiteju darbā iesaistīti ne mazāk kā 30 000 amatpersonu un ekspertu.

Eiropas Savienībā norisinās strauja nacionālo kultūru internacionalizēšanās un reālās robežas pārvērtušās drīzāk priekšstats. Iznemot daļēji Franciju, Austriju un Vāciju, labā spārna nacionālistu ekstrēmistu partijas pārstāvniecību elektorāta daļu, un viņu naidīgums tiek vērsts nevis pret citiem ES dalībvalstu pilsoņiem, bet pret neeiropiskas izcelsmes imigrantiem. Kopumā, kā atzīmēts aptaujās, nacionālisms jūtami mazinās, un palielinās savstarpējā uzticēšanās. Tas viss liecina, ka pievienošanās ES rada arī "iekšēji liberalizējošu iespaidu".

Sasniegumi integrācijā un valstu mijiedarbībā pārveidotā internacionālā vidē ir iedarbinājuši spēkus, kas liek meklēt jaunus konfliktu risināšanas ceļus. Eiropas integrācijai pieņemoties spēkā un sākoties jaunam ES paplašināšanās posmam, ir vērtīgi atcerēties pašreizējo dalībvalstu pagātnes cīņus. Kā piemēru Dr. Vinass minēja Spānijas pāreju uz demokrātiju un pārbaudījumus, ko izraisīja nacionālistiskie noskaņojumi un minoritāšu prasības. Ļoti centralizētā nedemokrātiskā Spānija kļuvusi par valsti ar plašām reģionālajām pilnvarām, ievērojot kataloniešu, basku un galiciešu nacionālistu kulturālās un lingvistiskās prasības, tādējādi padarot neatkarības prasības neaktuālas.

Dr. Vinass vēl uzsvēra, ka ES šodien visnozīmīgākās politisko pārmaiņu pazīmes ir vērojamas politisko tiesību laukā konstitucionālā līmenī. Četri būtiski jauninājumi tika pieņemti Amsterdamā: 1. vīzu, politiskā patvēruma un imigrācijas politikas nodošana ES, 2. Šengenas līguma nodošana ES pārziņā; 3. sociālās politikas un pretdiskriminācijas pasākumu pilnveidošana; 4. cilvēktiesību ievērošana kā kritērijs uzņemšanai ES.

Dr. Vinass uzskata, ka "Baltijas valstīm ir labas iespējas padarīt minoritāšu pārstāvjus par lojāliem pilsoņiem". Nobeigumā viņš secināja, ka "valstis un tautas, kas pavisam nesēn atguvušas savu suverenitāti pēc padomju okupācijas un pakļautības gadiem, sapratīs, ka pievienošanās ES tās atbrīvos no pēdējām pagātnes važām".

Dalība ES un šā soļa seku izvērtēšana turpinājās paneldiskusijā par ES pilsonību un nacionālo identitāti, ko vadīja vēstnieks Gunters Veiss no Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā. Eiropas Komisijas projekta "Eiropas pilsoņi" un Šengenas līguma bijušais direktors, profesors Hanss Klaudijs Tašners uzsvēra, ka Eiropas Savienības pilsonība tiek atvasināta un automātiski iegūta caur ES dalībvalstu pilsonību. Lai gan ES nav valsts, tomēr arvien vairāk pastiprinās tās pazīmes, kas to raksturo kā valsti: pārvietošanās brīvība (starp Šengenas līguma valstīm), jūtama robežu izžušana, kopēja valūta, vienots parlaments, ko ievēl visi balsstiesīgie ES pilsoņi vietējās vēlēšanās visā Savienībā, Eiropas likumdevēju institūciju pilnvaras izstrādāt praksē ieviešamus likumus un Eiropas Augstākā Tiesa, kas pilnvarota spriest tiesu un noteikt sodus.

Profesors Tašners uzsvēra, ka tiesības, kas pieņemtas ES ar nesēnajiem jaunievedumiem, var šķist ierobežotas, taču tās ir ļoti reālas: tiesības studentiem un pensionāriem

pārcelties uz dzīvi visā ES teritorijā, tiesības balsot par Eiroparlamentu savā mītnes zemē, kā arī piedalīties pašvaldību vēlēšanās, apdraudēto personu diplomātiskā aizsardzība un tiesības iesniegt peticijas vai griezties pie ierēdņa, kas izskata pilsoņu sūdzības. Neraugoties uz integrācijas procesu paātrināšanos, prof. Tašners atzina, ka ES nav ne mazākā nodoma vājināt tās dalībvalstu kultūras identitāti. Gluži pretēji, tā ir ieinteresēta saglabāt kultūras identitātes visā to daudzveidībā.

Profesora Tašnera runai sekoja divu Latvijas pārstāvju uzstāšanās: pirmais runāja Juris Kanels, bijušais Latvijas vēstnieks Eiropas Savienībā, pēc tam — Latvijas Kultūras akadēmijas rektors Pēteris Laķis. J. Kanels atzīmēja, ka konferences sākums — Latvijas demogrāfiskās vēstures pārskats — atspoguļo Latvijas noslieci pievērsties savai pagātnei. J. Kanels apgalvoja, ka Latvijas attieksme pret pilsonību ir vienlīdz konservatīva, jo vairums latviešu pilsonību uztver drīzāk kā līdzekli, lai saglabātu to, kas jau eksistē, nevis lai radītu kaut ko pilnīgi jaunu. Kanela kungs uzskata, ka iestāšanās ES palīdzēs latviešiem modernizēt savus priekšstatus par pilsonību. Turklāt, latviešu valodai kļūstot par vienu no ES oficiālajām valodām, cittauniešiem Latvijā būs papildu stimuls to apgūt.

Profesors P. Laķis teica, ka ES ir darbojusies kā katalizators iekšējās integrācijas procesiem Latvijā. Vienlaikus profesors žēlojās, ka kultūrai Latvijā netiekot piešķirta prioritāte un pašreizējā politika vairāk atgādinot ielāpu likšanu nekā ilgtermiņa kultūras stratēģijas veidošanu. Runājot par latviešu valodas ierobežoto sociālo vidi pašā Latvijā, viņš mudināja likt kultūru politiskās dienaskārtības sākumā. Noslēdzot debates, vēstnieks G. Veiss atkārtāja, ka Eiropas Savienība nav nonivelēšanas instruments, un pretēji Padomju Savienības bēdīgajai pieredzei, cenšas saglabāt visu Eiropā pastāvošo daudzveidīgo dažādību.

V. 1. darba grupa "No iedzīvotāja — par pilsoni"

Profesore Rasma Kārklīņa vadīja pirmo darba grupu — "No iedzīvotāja — par pilsoni". Vairāki paneldiskusijas dalībnieki centās noskaidrot faktorus, kas traucē cilvēkiem aktīvi iesaistīties sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, iespējamus veidus, kā padarīt pilsonību pievilcīgāku pilsoņu un nepilsoņu acīs, un galvenos uzdevumus, kas jārisina Latvijai ceļā uz integrētu pilsonisko sabiedrību. Debates kļuva itin dzīvas, jo tajās aktīvi iesaistījās daudzi jaunieši, un viedokļu spektrs bija ļoti plašs.

Vairākkārt diskusijas laikā runātāji izcēla nepārtraukti dominējošo iedalījumu "mēs" un "viņi", kas pastāv latviešu sabiedrībā. Kā atzīmēja kāds latviešu runātājs, "mēs" baidāmieš zaudēt savu identitāti, bet "viņi" ir aizvainoti par valdības politisko kursu pēdējā laikā. Daži diskusijas dalībnieki izteica neapmierinātību ar sabiedrības sadalījumu pilsoņos un nepilsoņos un pašu terminu "nepilsonis" vispār. Kāds students ierosināja lietot pozitīvāku terminu "pilsoņa kandidāts", ko auditorija uzņēma ar lielu atsaucību.

Daži klātesošie akcentēja faktu, ka arī pilsoņu kopums ir sadalīts; nebūt ne visi lolo sevi neatkarīgās Latvijas ideju, un daudzi nepārvalda latviešu valodu. Nepilsoņi savukārt ir noslāņojušies to rīcībā esošo resursu ziņā: daudziem nav pat tā ekonomiskā, kulturālā un simboliskā kapitāla, lai sekmīgi veiktu naturalizēšanos. Kad debates galvenokārt “riņķoja” ap pilsonības tēmām, socioloģe Ilze Ostrovska auditorijai atgādināja, ka sabiedrības sašķeltība pēc dzimuma, vecuma un reģiona brīžiem ir daudz krasāka nekā pēc pilsonības vai etniskās izcelšanās. Diskusijas vadītāja centās izlīdzināt minēto trūkumu, dodot vārdus vispirms jauniešiem, sievietēm un dalībniekiem no lauku rajoniem.

Vēl viena tēma, kas vijās cauri diskusijai, bija Latvijas situācijas dinamisms. Valsts loma mazinās, bet indivīda nozīme arvien pieaug. Dažu pēdējo gadu laikā ir notikušas svarīgas demogrāfiskas pārmaiņas. Tirgus attiecības aizvien straujāk ietekmē valodas situāciju, veicinot daudzvalodību, bet smagie sociālekonomiskie apstākļi ir veicinājuši negatīvu attieksmi pret valsti un pilsonību vispār. Pasaules revolūcija informācijas tehnoloģijā tikai nesen ir ienākusi gandrīz katrās mājās ar tālejošu, bet pretrunīgu perspektīvu kultūras identitātēm Latvijā.

Vairāki klātesošie uzsvēra, ka skaidra Latvijas nākotnes vīzija vēl nemaz nav formulēta. Sabiedriskās diskusijas bieži skar pagātnes tēmas, tas vēl pastiprina šķelšanos. Tomēr profesore R. Kārklīņa iebilda, ka visi Latvijas iedzīvotāji ir cietuši no stalinisma un ka visi, tāpat kā līdz šim, vēlas izvairīties no varmācības nākotnē. Debatējot par integrācijas procesiem tagad un nākotnē, visi, šķiet, bija vienprātīgi, ka integrācija var notikt vienīgi uz latviešu valodas bāzes, bet panākumi šai jomā ir gūstami ar pozitīvu attieksmi pret tiem, kas to mācās, ar individuālu iniciatīvu un nepieciešamo finansējumu. Integrācija jāveic uz demokrātisko vērtību pamata, cienot Latvijas neatkarību. Vēlme iestāties ES ir vēl viens vienojošs faktors, kas novērš sabiedrības sašķeltību pēc etniskās izcelšanās, pilsonības un citiem principiem.

Lai arī daudzie runātāji izcēla individuālās iniciatīvas, nevalstisko organizāciju un piedalīšanās faktora nozīmi, valdībai ir visbūtiskākā loma. Kā izteicās “Aldara” un Uzņēmēju asociācijas prezidents Vitālijs Gavrilovs, valdībai skaidri un gaiši jāpasaka, ka ikviens cilvēks Latvijai ir zelta vērts.

VI. 2. darba grupa “Izglītība, valoda, kultūra: līdzekļi integrācijai?”

Jaunās akadēmijas lektore Helēna Demakova vadīja otru darba grupu ar nosaukuma “Izglītība, valoda, kultūra: līdzekļi integrācijai?”. Debašu pamattēmas bija integrācija asimilācijas vietā, demokratizācija, lojalitāte, nevalstisko organizāciju nozīme un individuālā atbildība.

Dalībnieki vispusīgi analizēja latviešu valodas mācīšanas progresu un problēmas skolu sistēmā. Daži ierosināja intensificēt latviešu valodas mācīšanu bērnudārzos, citi

apgalvoja, ka mācību saturs bērnudārzos lielā mērā ir atkarīgs no vecāku vēlmēm. Kaut arī pagājuši gandrīz desmit gadi, kopš latviešu valoda ir pasludināta par valsts valodu, daudzi minoritāšu skolu skolotāji vēl nav to apguvuši, bet valsts nav centusies izaudzināt jaunu skolotāju maiņu, kas spētu to nomainīt. Daži atzīmēja, ka strādāt par latviešu valodas skolotāju minoritāšu skolās nav prestiža nodarbošanās un panākt attieksmes maiņu ir svarīgs valdības uzdevums. Parlamentārās izglītības un kultūras komisijas priekšsēdētājs Dzintars Ābikis ieteica dot īpašas privilēģijas latviešu valodas skolotājiem Latgalē un citur.

Latviešu valodas apguves valsts programma ir guvusi zināmus sasniegumus, sakarā ar tās pakāpenību, tomēr Izglītības ministrija skubina izmantot straujākas metodes un visaptverošas reformas minoritāšu izglītības sistēmā. Vairāki minoritāšu pārstāvji atzina, ka nepieciešams regulārs dialogs ar valdību par minoritāšu izglītības reformu iemesliem un mērķiem — lai pārmaiņas nebūtu pēkšņas un negaidītas. Kā pozitīvs piemērs minoritāšu izglītības politikā tika minēta pirmskara Latvija, precedents, kam būtu vērts līdzināties vēl šodien.

Kaut gan izglītības sistēmai ir izšķiroša loma latviešu valodas apgūvē, daži runātāji izcēla arī individuālās iniciatīvas nozīmi. Vairāki piezīmēja, ka latviešu valodas zināšanas nav lojalitātes garants Latvijai, jo daudz kas ir atkarīgs no vēstures mācīšanas skolās. Lai gan daži diskusijas dalībnieki žēlojās par piemērotu vēstures grāmatu trūkumu, citi uzsvēra, ka skolotāji paši ir vēl lielāka problēma. Kāds runātājs ieteica organizēt tikšanās un konferences vēstures skolotājiem gan no latviešu, gan minoritāšu skolām.

Tika pārrunāta arī kultūrpolitika, minoritāšu kultūras autonomija un kultūras finansēšana. Dzintars Ābikis uzsvēra, ka valsts un pašvaldības subsidē ne tikai minoritāšu izglītību, bet arī minoritāšu kultūras iestādes, piemēram, Rīgas Krievu drāmas teātri, polu un krievu kultūras centrus Daugavpilī. Nacionālo kultūras biedrību asociācijas priekšsēdētājs Rafi Haradžanžans žēlojās par minoritāšu kultūras pasākumu nepietiekamo finansēšanu, vainojot gan valdību, gan minoritāšu pārstāvju pasivitāti un projektu rakstīšanas sliktu prasmi. Diskusijas vadītāja izteica cerību, ka Kultūras kapitāla fonda izveidošana nākotnē un plānotās izmaiņas kultūras sabiedriskās finansēšanas metodoloģijā varētu atrisināt dažas problēmas.

Kamēr daudz diskusiju vērpās ap valdības lomu kultūras politikā, daži klātesošie aktualizēja nevalstisko organizāciju lomu. Profesionālām savienībām un citām kultūras organizācijām var būt svarīga nozīme ne vien kultūrpolitikas virziena noteikšanā, bet arī integrācijas veicināšanā. Izskanēja doma, ka valdībai jāpašķir ceļš lielākai sabiedrības aktivitātei, likvidējot juridiskos un fiskālos šķēršļus nevalstiskām organizācijām. Luterāņu mācītājs Juris Rubenis izcēla baznīcu vienojošo lomu un kristīgās vērtības, uz ko balstās plaša Eiropas civilizācija, un piebilda, ka Latvijas kristīgo konfesiju starpā valdot savstarpēja saprašanās. J. Rubenis uzsvēra, ka Latvijas galvenais uzdevums ir radīt telpu, kur katrs indivīds varētu piepildīt savas dzīves jēgu, bet saliedētas sabiedrības veidošana ir līdzeklis šī mērķa sasniegšanai.

VI. Secinājumi

Pēdējā paneldiskusijā, kurā piedalījās pazīstami sabiedriskie darbinieki, tika apkopoti iespaidi, kas gūti divu dienu laikā, un iezīmētas Latvijas sabiedrības nākotnes integrācijas programmas iespējamās aprises. Daudzi apspriedes dalībnieki atzīmēja, ka Latvija vienmēr ir bijusi daudzietniska un multikulturāla — vairāk nekā ES dalībvalstu lielākā daļa — un šeit neeksistē asimilācijas tradīcijas. Latvijas krievi, baltkrievi, ukraiņi un citas minoritātes ir radījušas unikālas subkultūras, kādas nepastāv to dzimtajās zemēs. Integrācijas procesi, kā tika uzsvērts, Latvijas sabiedrībā noris pastāvīgi, neraugoties uz vairākkārtējiem mēģinājumiem izraisīt konfliktus. Rīgas mērs Andris Bērziņš izteica domu, ka daudzveidība ir Latvijas lielākais spēks un konkurētspējīga priekšrocība, jo cilvēku mijiedarbība rada saiknes starp valstīm, kultūrām un ekonomikām.

Pirms integrācijas politikas elementu priekšlikumu izklāsta vairāki runātāji atklāja galvenos integrācijas šķēršļus. Saeimas deputāti Aleksandrs Kiršteins un Juris Sinka pieminēja neseno Krievijas demaršu pret Latviju, uzsverot, ka starptautiskā vide ne vienmēr veicina iekšējos integrācijas procesus. Savukārt Saeimas deputāts Jānis Jurkāns un žurnāliste Alla Petropavlovska apgalvoja, ka atmosfēra Latvijā pēdējo gadu laikā nav bijusi labvēlīga integrācijai. Avīzes “Biznes I Baltija” galvenā redaktore Tatjana Fasta pieminēja kaitīgo mītu ietekmi, kurus, kā viņa apgalvoja, izplatot politiski piemēram, nepilsoņi vēloties iegūt pilsonību, lai vēlēšanu ceļā panāktu apvienošanos ar Krieviju, nepilsoņi neesot lojāli un Latvija varot kaut kā aizbēgt no ģeogrāfiskā stāvokļa un saviem krievvalodīgajiem iedzīvotājiem. Sociologs Aivars Tabūns piebalsoja viņai, teikdams, ka vispārīgā veidā vien esot aizvainojoši un radot nevajadzīgu saspīlējumu.

Vairāki klātesošie pasvītēja skaidras Latvijas nākotnes vīzijas — “nacionālas valsts ar multikulturālu sabiedrību” radīšanu. Bez šīs vīzijas un stratēģijas, kā to sasniegt, politika būs nekonsekventa un pretrunīga, un Latvijai draud risks zaudēt savu minoritāšu jauno paaudzi. Pilsētas galva A. Bērziņš uzsvēra, ka integrāciju varot veicināt, ja valdība skaidri deklarētu, ka tā nav pret citām identitātēm un valodām, vienīgi visiem Latvijā ir jāzin latviešu valoda. Vienlaicīgi Petropavlovskas kundze akcentēja valodas politikas uzsvāra maiņas nepieciešamību no “represijām uz palīdzību”. T. Fasta izteica vēlēšanos, lai pieaugošā lielā biznesa politiskā ietekme Latvijā veicinātu pragmatisma lomu minoritāšu politikā.

Vairākas darba grupu tēmas no jauna parādījās noslēgumdiskusijā, tajā skaitā nepieciešamība sekmēt to integrācijas uzdevumu veicināšanu, kas ir ārpus valdības politikas ietvariem, veicinot pilsoniskās sabiedrības dinamismu. Politoloģe Daina Bleiere, kas ziņoja par otrās darba grupas atzinumiem, atkārtoti uzsvēra paaudžu maiņas nozīmīgumu, citējot kādu savas darba grupas dalībnieka teikto, ka “mūsu paaudze nevar atrisināt šīs problēmas”. Vairāki paneldiskusijas dalībnieki pievienojās

jau izskanējušajam aicinājumam radīt valsts institūciju vai ministriju, kas pārraudzītu integrācijas politiku.

Atbildot uz Aināra Dimanta uzdoto jautājumu, vai integrācija ir utopija, Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā pirmais padomnieks Džefrijs Barets atzina, ka nevienai valstij Eiropā nav tāda nepilsoņu daudzuma un tik smagas vēstures nastas. Professore R. Kārklīņa atbildēja, ka pilna integrēšanās visās jomās ir utopiska. Pēc A. Petropavlovskas domām, integrācija bez dialoga, ar vienas puses diktētiem nosacījumiem, esot utopiska. Vairāki klātesošie apliecināja, ka integrācija ir ilgtermiņa uzdevums un daudzās atkarīgs no sociāli ekonomiskiem apstākļiem un latviešu attieksmes.

Vēstnieks G. Veiss savu uzstāšanos beidza ar metaforu par pavasari un izteica cerību, ka konference ir bijusi auglīga augsne Latvijas nākotnes dēstiem. Viņš pasvītēja Latvijas dalības ES nozīmi, veidojot drošu nākotni, un piezīmēja, ka ES apsveic šo soli un vēlas palīdzēt identificēt demokrātiskas, neatkarīgas un eiropeiskas Latvijas galvenās pamatiezīmes. Saliedētai Latvijai, kā apgalvoja vēstnieks, būs mierīga nākotne. Latvijas Ārpolitikas institūta direktors un konferences līdzorganizators Atis Lejiņš piezīmēja, ka pirms desmit gadiem, kad Tautas fronte rīkoja dibināšanas kongresu šai pašā konferencē zālē, vien retais spēja paredzēt, ka paies desmit gadi un Latvija būs neatkarīga valsts, kas vēlēšies iestāties ES. Viņš izteica cerību, lai konferencē vēl pēc gadiem desmit cilvēkiem saglabātos vien attālas atmiņas par to, kāda bija Latvija pirms iestāšanās ES.

Rasma Kārklina

Latvijas tauta 100 gadu laikā

Mans uzdevums ir runāt par šī gadu simteņa demogrāfiskām maiņām Latvijā, kā arī par jaunākām tendencēm. Pagātnes demogrāfiskie procesi iespaido Latvijas šodien un ir būtisks pamats etnopolitiskiem jautājumiem, par kuriem spriedis šajā konferencē. Zinātniskā metode ir salīdzināt, un te uzreiz jāuzsver Latvijas ļoti neparasto demogrāfisko likteni, kuru aizmirstot var nonākt pie maldinošiem slēdzieniem. Dalēji izņemot Igauniju, nevienai Eiropas valstij nav bijis Latvijai līdzīgs demogrāfisks liktenis, jo sevišķi padomju laikā. Īsumā to var raksturot kā pamattautas demogrāfisko vājināšanu un cittautiešu sistemātisku iepludināšanu.

Tematā nosaukta Latvijas tauta. Parasti ar šo jēdzienu saprot Latvijas pilsoņu kopumu, kā to apraksta Latvijas Republikas Satversme, bet šoreiz es ar to apzīmēju visu Latvijas ilglaiēcīgos iedzīvotājus. Pamatā ir runa par latviešu tautu, kā arī par vēsturiskām un jaunām minoritātēm. Abi šie etnodemogrāfiskie kopumi šajā gadsimtā ir pieredzējuši milzīgas maiņas un kā politoloģe gribu uzsvērt, ka šīs lielās un bieži dramatiskās maiņas ir saistītas ar politiku. Visu šo gadsimtu Latvijas etnodemogrāfiskā ainavā atspoguļojas divdesmitā gadsimta lielie politiskie notikumi: divi pasaules kari, Hitlera un Staļina totalitārisms un Padomju Savienības ekspansija, kā arī sabrukums. Te būtu daudz ko teikt, bet īsumā varu iezīmēt tikai mūsdienām svarīgākos notikumus, vispirms, kā tie attiecas uz latviešu tautu, un tad kā tie attiecas uz minoritātēm un abu kopumu mijiedarbību.

Vispārējo ļoti neparasto demogrāfisko situāciju šajā gadsimtā Latvijā raksturo tas, ka iedzīvotāju kopskaits nav mainījies, kā to varētu sagaidīt, salīdzinot ar citām tautām: Latvijā un Norvēģijā 1912. gadā bija gandrīz vienāds iedzīvotāju skaits, t.i., ap divarpus miljoniem, bet šodien Latvijā vēl arvien iedzīvotāju kopskaits ir ap divarpus miljoniem, kamēr norvēģu tauta sevi skaita četros ar pusi miljonos. Salīdzinošā demogrāfijā vēl neparastāk ir tas, ka Latvijā 1935. gadā bija vairāk latviešu nekā šodien. Šie skaitļi, kā arī pēckara nesamērīgais iebrucēju daudzums latviešos ir radījuši bažas par savas tautas izdzīvošanu.

Īsi atgādināšu, kas bija šā gadsimta galvenie politiskie triecieni latviešu dzīvajam spēkam: strēlnieku cīņas, bēgļu plūdi Pirmā pasaules karā un brīvības cīņu upuri, Otrā pasaules kara laikā Baigā gada terora un deportāciju upuri, vācu laika terora upuri, kā arī milzīgs skaits kritušo dažādās kara frontēs. 1944. gadā apmēram desmitā daļa latviešu tautas, bēgot no atjaunotās padomju okupācijas, devās trimdas gaitās, citi zaudēja dzīvību partizānu cīņās un jaunos Staļina režīma terora darbos, jo sevišķi lielās 1949. gada lauku cilvēku deportācijās. Blakus tam, ka šie notikumi kopumā iznīcinā-

ja vai atrāva latviešu tautai aptuveni trešo daļu, demogrāfiskie zaudējumi saskatāmi arī nedzimušos bērnos, jo karu un apspiestības apstākļos samazinās dzimstība. Ir zīmīgi, ka latviešu dzimstība pēckara laikā pirmo reizi redzami pieauga astoņdesmito gadu beigās atmodas laikā, kad parādījās cerība, ka varēs atjaunot neatkarīgu Latvijas valsti.

Kas attiecas uz Latvijas vēsturiskām minoritātēm, tad arī tās šajā gadsimtā ir piedzīvojušas milzīgas ar politiku saistītas maiņas. Jāmin, ka Ribentropa–Molotova pakta un Vācijas okupācijas rezultātā gandrīz pilnībā izzudušas Latvijas vācbaltu un ebreju kopienas: Hitlera valdība piespieda vācbaltiešus izceļot uz Vāciju un ebrejus iznīcināja organizētā genocīdā. Cieta arī citas minoritātes, jo sevišķi čigāni. Minoritātes, tāpat kā latvieši, arī cieta no Staļina terora un deportācijām. Atcerēsimies, ka 14. jūnijā arī deportēja ievērojamu skaitu Latvijas ebreju u. c. Arī vēsturiskā krievu kopiena cieta dažādās represijās, jo sevišķi reliģijas un tradicionālās kultūras darbinieki.

Kā redzams, pēc Otrā pasaules kara bija samazinājies Latvijas vēsturisko minoritāšu daudzums un skaitliskais sastāvs, bet jo drīz sākās jaunas neparastas demogrāfiskas kustības, proti, padomju valdības organizēta cittautiešu, jo sevišķi krievu, iepludināšana Latvijā. Kā atzīst padomju laika demogrāfi, Latvija no visas PSRS piedzīvoja proporcionāli vislielāko iebrucēju skaitu. Ja salīdzinām ar valstīm Rietumeiropā, neviena nav piedzīvojusi kaut ko kaut vai tuvu līdzīgu. Krievi, kas 1935. gadā bija 9% no Latvijas iedzīvotājiem, 1989. gadā sastādīja 34%.

Otrā padomju okupācijas posmā migrācijas straume uz Latviju pieauga no gada uz gadu. Kad piecdesmito gadu beigās šo attīstību mēģināja apstādināt Berklava vadītie nacionāļkomunisti, viņus atstādināja no amatiem un represēja. Tas vēlreiz apliecināja, ka Latvijas valsts bija zaudējusi suverēno varu pār savu teritoriju un robežām. Padomju režīms piekopa apzinātu internacionalizācijas politiku pēc komunālā dzīvokļa modeļa, kur spieda kopā dzīvot cilvēkiem, kas paši to nav izvēlējušies. Šāda pieeja ir tiešā pretstatā ar Eiropas integrācijas modeli, kas balstās uz brīvprātību un visu pušu interešu ievērošanu.

Padomju laikā latvieši arvien vairāk pārvērtās par minoritāti savā dzimtenē gan skaitliski, gan arī kultūras un politiskās varas nozīmē. Šodien situācija ir mainījusies, jo sevišķi politiskā ziņā, bet jāapzinās, ka demogrāfiski vēl pastāv daudzas vides, kur latvieši ir minoritāte, jo sevišķi lielajās pilsētās un Latgalē, arī atsevišķās darba vietās. Katra vide iespaido etniskos procesus, piemēram, valodas jomā. Nemot vērā, ka liels skaits krievu vāji vai nemaz neprot latviešu valodu, vēl arvien rodas situācijas, kad latviešiem darba vietās un citās vidēs gribot negribot jārunā krieviski, lai vispār varētu sarunāties. Tā ir nenormāla situācija, kas drīzāk raksturo valodas minoritāti, nevis majoritāti.

Pievērsoties pēdējo divdesmit gadu tendencēm, gribu uzsvērt, ka ar Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu ir izdevies pagriezt otrādi dažu demogrāfisko procesu virzienu. Pirmām kārtām pēdējos desmit gados gan skaitliski, gan proporcionāli ir samazināts nelatviešu iebraucēju skaits: skaitliski tas ir krities par 200 000 cilvēkiem un proporcionāli par 5% no Latvijas iedzīvotājiem. Daļa padomju laika iebraucēju ir atgriezušies savās dzimtenēs, kas ir dabiski, jo apstākļi ir mainījušies. Bet jānorāda arī, ka visu padomju laiku notika kadru rotācija, t.i., liels skaits no tiem nelatviešiem, kas iebrauca Latvijā, te palika tikai relatīvi īsu laiku, un tad tos aizstāja citi. Pašlaik padomju laika iebraucēju izbraukšana no Latvijas ir mazinājusies, bet jādūmā, ka tā vismaz daļēji turpināsies nākamajos gadu desmitos. Daudz kas ir atkarīgs no politiskā konteksta. Kā redzam salīdzinošā skatījumā, netrūkst gadījumu, kad cilvēki atgriežas savās vēsturiskās dzimtenēs, piemēram, Krievijas vācieši.

Otra liela maiņa pēdējos desmit gados attiecas uz latviešu proporcionālo daļu Latvijas iedzīvotājos. Etnodemogrāfiskās tendences arī rāda, ka kaut gan visu Latvijas iedzīvotāju starpā latvieši šobrīd ir 57%, skolas bērnu starpā latvieši ir 64%. Tāpat no jaundzimušajiem latvieši ir 64%.

No otras puses — kaut gan arī latviešu dzimstība pēdējos gados ir kritusies, nelatviešu dzimstība ir vēl zemāka, kas galvenokārt ir saistīts ar to, ka izbraucēji no Latvijas vairumā ir gados jaunāki cilvēki. Ja šie procesi turpināsies, jāpienem, ka lēnā gaitā proporcionāli vēl pieaugs latviešu skaits, un šis skaits var arī palielināties, ja saimnieciskajai situācijai uzlabojoties, atkal pieaugtu dzimstība. Latviešu skaits Latvijā nedaudz palielinās arī tādēļ, ka katru gadu no Austrumu un Rietumu trimdas uz Latviju atgriežas gandrīz tūkstots latviešu. Latvijā drīzumā gaidāma tautas skaitīšana, kas sniegs precīzākus datus par šiem u. c. demogrāfiskiem procesiem.

Noslēgumā vēl īsi gribu runāt par demogrāfijas un valodas situācijas mijiedarbību. Varam vērot, ka visu padomju laiku gan iebraucēju plūsmu iespaidā, gan padomju internacionalizācijas politikas iespaidā krievu valodas loma Latvijā pieauga no gada gadā. Atmosfērā sākumā 1988. gadā latviešu valoda no valsts un sabiedrības dzīves bija tikpat kā izspiesta un latviešu valodas publiskās lomas atgūšana izvērās par vienu no galvenām prasībām gan atmosfērā, gan jaunā neatkarības posmā. Šajā jomā daudz kas ir panākts, kaut vai tas, ka Rīgas veikalos latvieši šodien var iepirkties, runājot tikai latviešu valodā, bet kā jau minēju agrāk, arī daudz vēl veicama.

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs

